

כו ע"א

[א] גמ' חוץ מן המים והמלח - כו' 32.

אור אליהו

מערכין ומשתתפין, ומדוע אמרה המשנה רק "חוץ מן המים והמלח", אלא מכאן שאין למדין מן הכללות, ואפילו במקום שנאמר בו חוץ. ומבואר לפי זה, שאין מערבין ומשתתפין בכמיהין ופטירות³³.

ולכאורה קשה על הסבר זה³⁴, היאך אפשר לומר שהראיה היא מדין העירוב, הרי ממה נפשך, אם מדובר בכמיהין ופטירות כשהם מבושלים, אז באמת באופן זה כן מערבין ומשתתפין בהן, כיוון שבאופן זה הם נחשבים אוכל, כמבואר בגמ' (שבת סח ע"א): "דתנן, כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר, וגידולו מן הארץ, ולקיתתו כאחת, ומכניסו לקיום חייב בפאה. אוכל - למעוטי ספיחי סטיס וקוצה, ונשמר - למעוטי הפקר, וגידולו מן הארץ - למעוטי כמיהין ופטירות". וממה שלא מיעטה הגמ' את כמיהין ופטירות מתיבת "אוכל", מבואר שגם הם נחשבים אוכל³⁵, אלא כיוון שאין גידולם מן הארץ פטורים מפאה, אבל לעניין עירוב,

נפחית סכום זה מ143 אמה ו6 אצבעות, שהוא השליש אמה הנ"ל, נקבל אמה וקצת פחות מ5 טפחים ברוחב אחד משמונה עשרה של אצבע. נמצא מבואר מכל זה שאורך כל צלע בריבוע, של השטח של בית סאתיים, הוא שבעים אמה ארבעה טפחים ואצבע ועוד אחד חלקי שמונה עשרה מאצבע, אמנם גם חישוב זה הוא רק בקירוב, שכן יש עוד סכום קטן מאוד שיש להוסיף לזה³¹.

[א] בגמ': "אמר רבי יוחנן אין למידין מן הכללות, ואפילו במקום שנאמר בו חוץ כו' אמר רבינא ואיתימא רב נחמן, אף אנן נמי תנינא, בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים והמלח, ותו ליכא, והא איכא כמיהין ופטירות, אלא שמע מינה אין למידין מן הכללות, ואפילו במקום שנאמר בו חוץ". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ומבואר לפי גירסא זו, שהראייה שהביא רבינא לדברי רבי יוחנן, הוא ממה ששנינו "בכל מערבין ומשתתפין, חוץ מן המים והמלח", והרי גם בכמיהין ופטירות אין

מערבין ומשתתפין בכמיהין ופטירות (וכמו שביארנו למעלה). והיינו לפי גירסתם בגמ' שלא גרסו תיבת כו', אלא גרסו כגירסא שלפנינו, ואם כן, על כרחך שהראיה של רבינא לרבי יוחנן היא מדין העירוב. 34. נכתב על פי ביאור רבינו לשו"ע, כמבואר להלן הערה 41.

35. ונחשבים גם אוכל חשוב, כמבואר בברכות (מו ע"א): "אמר ליה שמואל, אלו מייתו לי ארדיליא, וגוזליא לאבא, מי לא אכלינן, ופרש"י (ד"ה אילו): "שמואל חביבין עליו ארדיליא בקנוח סעודה, והן כמהין ופטירות".

ולרב היו חביבין גוזלות". וכיון שעולה על שולחן מלכים (היינו שמואל), מאכל חשוב הוא (עיין יבמות

31. דהיינו את האמה וקצת פחות מ5 טפחים ברוחב 1 מ18 של אצבע, וזה שכתב רבינו "בקירוב".

32. דברי רבינו עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, בביאורו לשו"ע (שפ"ה), וכמו שהביא כאן בהגהות מהר"ב ונשבורג. ועיין להלן הערה 41.

33. וכן דעת הר"ף (ו ע"ב) ורמב"ם (א, ח). וכן מבואר בריטב"א וכן דעת רוב הפוסקים. ומבואר מדברי רבינו בביאורו לשו"ע (שס) שהמקור לדבריהם, שאין מערבין בכמיהין ופטירות, הוא מהסוגיא כאן, כלומר ממה שהגמ' הקשתה לגבי דין עירוב ("בכל מערבין ומשתתפין, חוץ מן המים ומן המלח") "והאיכא כמיהין ופטירות", מבואר שאין

אור אליהו

הרי אין צריך שיהיה גידולו מן הארץ, כמבואר להלן (ל ע"א): "אמר רב, מערבין בבשר חי. אמר רב שימי בר חייא, מערבין בביצים חיות"³⁶. ואם מדובר בכמיהין ופטירות כשהם חיים, מדוע הקשתה הגמ' מכמיהין ופטירות, שלא נזכר בשום מקום במפורש שאין מערבים בהם, היה לגמ' להקשות מתבואה, שאין מערבין ומשתתפין בה כשהיא חיה, כמבואר להלן (כט ע"א) "ומאי אולמיה דהאי מהך, אילמא משום דקא תני בהך תבלין, ותבלין לאו בני

מו ע"א). ובערוך השולחן אחר שהביא את דברי רבינו בכיאוורו לשו"ע כתב: "ולהרי"ף והרמב"ם וכל הפוסקים נצטרך לומר, דהן אמת דמאכל חשוב הוא, מכל מקום אינו ללפת את הפת ולא לסעוד בהם בפני עצמם, שזהו מתנאי העירוב ודו"ק". וכן כתב הריטב"א: "והא איכא כמהין ופטירות - פירוש, שאע"פ שנאכלין כמות שהן, אינם ראויין לעירוב, שהרי אין אדם סומך עליהם לא מחמת סעודה, ולא מחמת לפתן, ולא חשיבי אוכלא לבני אינשי, ומאן דאכיל ליה בתורת ליפתן, בטלה דעתו אצל כל אדם" (וכעין זה בר"ן). והחלקת יואב (בהגהות על הש"ס) כתב: "עייין רש"י קידושין (לד ע"א) ד"ה והאיכא כו' שכתב הטעם דקים להו לרבנן דלא זייני. ומהגר"א אישתמיט דברי רש"י אלו". והגאון שואל ומשיב (ציון וירושלים על הירושלמי עירובין ג, א) כתב על דברי רבינו: "קושיתו לא קשה מידי, דנהי דהוה אוכל אבל אינו ראוי בלא תיקון, וכהאי האי גוונא לא מקרי ראוי לעירוב, כמ"ש התוס' בעירובין שם ד"ה מאן. וע"ש שכתבו בהדיא דכמהין פטריות אין מערבין, וכללם בהדי כפניות ופולין וכן כתב בחדושי ריטב"א ע"ש ודו"ק".

ובשו"ת שערי ציון (יב) השיב על זה, שאדרבא מדברי תוס' אלו יש ראייה לדברי רבינו: "ומאוד לפלא, הא בתוס' מבואר, דלפיכך אין מערבין בכמהין ופטירות, משום דלא חזי בלא תיקון, אם

כן מבואר דהיכא דהוי מבושלים, דאז חזי לאכילה - מערבין בהם", וכעין זה כתב בסידור הגר"א (שער נפתלי, הלכות שבת לא). וכן כתב כף החיים (שפו, כו): "ולא בכמהין ופטירות - משום דלא חזו לאכילה אלא על ידי תיקון, וגבי עירוב צריך שיהיו ראויין לאכילה בשעה שהעירוב חל, תוס' עירובין כז ע"א ד"ה מאן. משמע דאם היו מבושלים מערבין בהם. וכן הסכים הגר"א".

36. וכן פסק השו"ע (שם ז): "משתתפין בשני ביצים, אפילו חיים".
37. ועייין שם בסוגיא. והגאון "אורחותיך למדני" שליט"א כתב לי שאפשר לתרץ, שהטעם שהקשתה הגמ' מכמהין ופטירות, הוא משום שבהם יש רבותא, שהם ראויים לאכילה, אלא כיוון שהם מזיקים לבריאות אין מערבין בהם, לעומת תבואה חיה, שאינה ראויה לאכילה כלל.

38. וכעין זה הגיה ר"ת בענין אחר (גיטין פ ע"ב ד"ה זז): "ורבינו תם גריס לקמן, וכן נמצא בפי' רבינו חננאל והא איכא שלום מלכות וכו', ולא פריך משלום מלכות, אלא מבבא שאחריה, דהיה במזרח וכתב במערב". והעיר החשק שלמה, שכעין זה כתב בשיטמ"ק על הגמ' בביצה (לא ע"א).
39. וכדרך הגמ' בהרבה מקומות שמביאה את תחילת הפס' או המשנה ומוסיפה תיבת וכו' לומר שהראיה היא מהמשך.

אור אליהו

הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ. ומבואר לפי גירסא זו, שאין שום ראיה שאין מערבין ומשתתפים בכמהין ופטירות, ועיי' הערה 41.

בכסף מעשר כדתיא להדיא בספרא פ"א פסקא ח' מכלל ופרט כיצד כו' אף כל פרי מפרי כו' יצאו כמהין ופטירות, ושייך שפיר לישנא דקאמר והאיכא, שהיה להם **ברייטא ידועה**, הובאה בכמה מקומות בש"ס וירושלמי". וכן הביא המ"ב (ס"ק כג): "ובביאור הגר"א **חולק על זה, ודעתו דמערבין בכמהין ופטירות מבושלין**". וכבר הבאנו בהערה 35 שהכף החיים נקט להלכה כרבינו, ומשמע שהבין שכך היא דעת השו"ע, אכן מדברי רבינו בביאורו לשו"ע משמע שלדעת השו"ע גם במבושלים אין מערבים ודו"ק.

והנה לעיל הערה 35 הבאנו מה שהקשו האחרונים על דברי רבינו בסוגיא זו. ועיי' בשערי זיו (ב נשים נזיקין בהקדמה) שהאריך לבאר שיטת רבינו בזה, ולתרץ את מה שהקשו עליו האחרונים. וסיים: "ודברי רבינו הגר"א נכונים בטעמם". גם בספר סידור הגר"א (שם) האריך בסוגיא זו לתרץ שיטת רבינו וסיים: "ומעתה דברי רבינו שרירים וקיימים על מקומם בלי גמגום". וכן בשו"ת שערי ציון (יב) האריך לבאר את שיטת רבינו, וכתב: "והנה בקובץ יגדיל תורה יצא רב אחד להשיג על מרן הגר"א. ונתבקשתי לשום עין עיוני עליהם, וראיתי כי השיג כמעט על כל תיבה ותיבה של מרן הגר"א בתוקף גדול, וחשב אותו כאחד הטועים. ובאמת מכל השגותיו לא מצאתי אף שמץ אשר נוכל לקרוא בשם השגה, ולא כמתרץ, רק שאין שום התחלה לדבריו, כאשר יראה כל מעיין". ועל השגות הגאון השואל ומשיב כתב: "וגם בדבריו לא מצאתי אף ריח השגה". וכתב עוד: "**ודברי הגאון ברורים ואמתיים**, כאשר ישפוט כל מעיין בצדק, לכן הנני עורך מערכה מול מערכה, אף שהדברים פשוטים". וסיים: "והנה כל מעיין ישפוט בצדק שדברי הגר"א הנ"ל כנים ואמתיים לאמיתה של תורה, ואין שום השגה כלל בזה".

ופטריות", שהרי אין לוקחים בכסף מעשר שני כמיהין ופטירות, כמבואר בתורת כהנים (פרק א פיסקה ח) 40. אלא על כרחך שאין למדים מן

40. עיין להלן בהגהה הבאה (אות ב), שהבאנו את לשון התורה כהנים.

41. כתב השו"ע (שם): "בכל מיני מאכל משתתפין, חוץ מגודגדניות שהוקשו לזרע ותבלין ופולין יבשים, ולא בעלי בצלים שלא גדלו אורך זרת, **ולא בכמהין ופטירות**" כו'. ומבואר שפסק השו"ע שאין מערבים ומשתתפים בכמהין ופטירות. אמנם דעת רבינו להלכה ולמעשה, שמערבים ומשתתפים בכמהין ופטירות, וכמו שהאריך לבאר שיטתו בביאורו לשו"ע: "ולא בכמהין ופטירות - ר"ף ורמב"ם. וטעמם מדפריך סתמא דגמרא שם כ"ז א' והאיכא כמהין כו". אבל הוא תמוה מאד, דהיכי דמי, אי בכמהין ופטירות חיין אם כן מאי פריך מכמהין כו' שאינו נזכר בשום מקום שאין מערבין בהן הוה ליה למפרך מתבואה שאין מערבין בהן חיין, כמו שכתוב שם כ"ט א' חטין ושעורין דלאו בני אכילה כו' וכן כל הדברים שאינן ראויין לאכילה כשהן חיים, ואי קאי אכמהין כו' **מבושלין**, קשה ביותר מאד **דודאי הוי אוכל**, כדמוכח בשבת ס"ח א', כל שהוא אוכל למעוטי ספיחי סטים כו' וגידולו מן הארץ למעוטי כמהין ופטירות, ומדלא ממעטינהו מכל שהוא **אוכל**, מוכח דודאי הוי אוכל, רק שאין גידולו מן הארץ, ולעירוב ודאי לא בעינן גדולו מן הארץ, כדקאמר שם ל' א' מערבין בבשר ובצים כו' וכמ"ש בס"ז. לכן **נראה עיקר דודאי מערבין בכמהין ופטירות מבושלים**, דודאי אוכל הן כנ"ל, וכן לעניין ברכה חשבינן להו אוכל ככל האוכלין ואם מערבין בכשות כו' כ"ש בכמהין כו' **דהוי מאכל חשוב**, כמ"ש בברכות מ"ז א' אילו מייתי ארדיליי' כו' וערש"י שם. וכן אמרין בעלמא דעולה על שולחן מלכים. **וטעות סופר בספרים וחסר תיבת 'וכו'**, ועיקר ראייתו מוכיח **מסיפא** הכל ניקח כו' ופריך והאיכא כמהין כו' דאין נקחין

[ב] והאיכא כמיהין ופטירות - ת"כ פ"א פסקא ח.

אור אליהו

ישמעאל: "מכלל ופרט וכלל כיצד, ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך - כלל, בבקר ובצאן ביין ובשכר - פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך - חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, לומר לך מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד, וולדות הארץ, וגדולי קרקע, אף אין לי אלא כל דבר שהוא וולד, וולדות הארץ, וגדולי קרקע, יצאו כמהין ופטירות"⁴⁴.

[ב] עיין בהגהה הקודמת (אות א)⁴², שמבואר שלדעת רבינו קושיית הגמ': "והאיכא כמיהין ופטירות" היא לא מהרישא של המשנה לגבי עירוב, אלא מהסיפא לגבי מעשר שני: "והכל ניקח בכסף מעשר, חוץ מן המים ומן המלח". וממילא מבואר מזה, שאין לוקחים כמיהין ופטירות מכסף מעשר שני⁴³. וכתב על זה רבינו, שהמקור לכך הוא מתורת כהנים פרק א פסקא ח, והוא מברייתא דרבי

חולק עליהם בכמה מקומות בתוקף ועוז, וגם על הרי"ף והרמב"ם הוא חולק" כו'.

אמנם בקובץ על יד (על הרמב"ם שם) כתב: "והרב הגאון מהרא"ו בספרו או"ח סימן שפ"ו כתב לחלק בזה דבכמיהין ופטירות מבושלין מערבין, והא דמקשה בגמ' והא איכא כמיהין ופטירות כתב, דהקושיא הוא מסיפא דתנן הכל ניקח בכסף מעשר ע"ש שהאר"י מאד. והנה באמת כפי מה שכתבתי נדחים כל ראיותיו, וגם דוחק גדול לומר מדקנתי בכל מערבין וכו' חוץ וכו' הכל ניקח בכסף מעשר וכו' חוץ וכו' שלא יהיו דומין בהדדי וכללא קמא דוקא וכללא בתרא לאו דוקא. וכבר הארכתי בזה בס' ש"י העליתי, שדברי כל הפוסקים נכונים וברורים".

42. ובמה שכתבנו באור אליהו ובהערות.

43. וכן פסק הרמב"ם (מעשר שני ז, ד): "לפיכך אין לוקחין בכסף מעשר מים ומלח כמהין ופטירות". וכן פסקו: ר"ח (כה ע"א), ומאירי (שם), וריטב"א (כו ע"ב ד"ה אף כל), ורש"י (ב"ק נד ע"ב ד"ה פרי). וכן נראה דעת תוס' (כו ע"ב ד"ה מאן) ועיין דרך אמונה (שם). עיין להלן בהערה הבאה.

44. וכן כתב רבינו בכיאוורו לשו"ע (שם): "כדתניא להדיא בספרא פרק א פסקא ח' מכלל ופרט כיצד כו' אף כל פרי מפרי כו' יצאו כמהין ופטירות, ושייך שפיר לישנא דקאמר והאיכא, שהיה להם ברייתא ידועה, הובאה בכמה מקומות בש"ס וירושלמי". והנה כעין זה בבבלי להלן (כו ע"ב):

הנה מבואר שרבינו חלק להלכה על כמה מרבתינו הראשונים, ובהם הרי"ף והרמב"ם, וסובר שמערבין ומשתתפים בכמיהין ופטירות. והיו אחרונים שלא ראו זאת בעין יפה, וכמו שכתב הגאון שואל ומשיב (שם): "ובמחילת כבוד תורתו הרים ראש כנגד רבותינו הראשונים". ובסידור הגר"א (שם) כתב על זה: "ואני אומר אדרבא, במחילת כבוד תורתו הרמה, הוא הרים ראש נגד רבינו הגר"א ז"ל". ובהקדמת תקלין חדתין כתב: "עוד קא מצווחו עליה בבי מדרשא, בסימן שפו ס"ק טז ולא בכמהין ופטירות כו', שחידש שם רבינו שיטה חדשה נפלאה נגד הרי"ף והרמב"ם ורש"י" כו'.

והנה בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח קמא מו, ב) כתב בעניין אחר: "מה שהקשה ע"ד פתחי תשובה [יור"ד סי' רפ"ט סק"ב] בקביעת המזוזות בשם הנהגת הגר"א זצ"ל שהיה קובע מזוזות בלא כריכה בקלף וכיו"ב, שלא תהיה חציצה, והקשה מעלתו מדברי הרמב"ם [פ"ה מהל' מזוזה ה"ן] דנקט להניחה בקנה, וסתם קנה מוקף מכל הצדדים. והנה מרן ז"ל ברוב גדולתו וחילו, היה בידו לחלוק גם על דעת פוסקים ראשונים, ובפרט ברוב חסידותו היה מחמיר על עצמו". ובקובץ אגרות חזו"א (א, לב) כתב: "אנו מתייחסים להגר"א בשורה של משה רבנו ע"ה, עזרא ע"ה, רבנו הקדוש, רב אשי, הרמב"ם, הגר"א. שנתגלה תורה על ידו כקדוש המעוטר לכך, שהאיר במה שלא הוא עד שבא ונטל חלקו. והוא נחשב כאחד מן הראשונים, ולכן

נג ע"ב

[א] גמרא לפחמין - רשום עליו קו. לכהמין.

אור אליהו

[א] בגמרא: "רבי אבהו, כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי, אתריגו לפחמין, ארקיעו לזהבין, ועשו לי שני מגידי בעלטה. איכא דאמרי, ויעשו לי בהן שני מגידי בעלטה". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. אמנם בש"ס של רבינו היה רשום עליו, דהיינו על תיבת "פחמין" – קו. ובגליון הש"ס הוסיף

מרובה דף סג, ובהרבה מקומות בהש"ס, מיייתי בפשיטות כהאי תנא, מה הפרט מפורש פרי מפרי וגידולי קרקע" (ואולי זה כוונת רבינו בביאורו: "ושייך שפיר לישנא דקאמר והאיכא, שהיה להם ברייתא ידועה, הובאה בכמה מקומות בש"ס וירושלמי"). ובשו"ת שערי ציון (שם) הוכיח שהבבלי חולק בזה על הירושלמי ולשתי הברייתות מערבין כמיהין ופטירות, ע"ש שהאריך בזה, וכעין זה בשערי זיו (שם).

45. לפנינו בירושלמי הגירסא "התריגו", אמנם בביאורי הגר"א לירושלמי מבואר שגרס "אתריגו". 46. כגון המאמר שלפני כן: "רשאי בעל הבית להאכילה פקיעי עמיר, בשביל שלא תאכל הרבה בשעה שהיא דשה".

47. לשון ביאורי הגר"א לירושלמי (שם) כתב יד א'. וכעין זה כתב (שם) בכתב יד ב' בפירוש השני (וכן כתב במנחת יהודה בשם הגאון רבי יוסף בר סולוביצ'יק זצ"ל בעל שו"ת בית הלוי). וכן כתב בפני משה: "וזה כשמאכילין אותו לכהמות אינה יכולה לאכול אח"כ הרבה" (אלא שהוא פירש אתריגו מלשון טרגיס וטיסני). אמנם בכתב יד ב' בפירוש הראשון כתב שהכוונה על הפועלים: "פירוש, ליתן אתרוג לפועלין לאכול תחילה, כדי שיאכלו מעט מן הפירות שיאכלו אחר כך". וכעין זה בר"ש סיריליאו ובשו"ת מהרש"ם (עיין הערה הבאה). ומה שקרא לפועלים "בהמין" כתב הר"ש סיריליאו: "ואית דגרס הכא לכהמין, והן עובדי האדמה בחמורים ושוורים".

"דתניא, ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך - כלל, בבקר ובצאן וביין ובשכר - פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך - חזר וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש פרי מפרי, וגידולי קרקע, אף כל פרי מפרי וגידולי קרקע". וכתב הריטב"א (ד"ה אף כל): "אף כל פרי מפרי וגידולי קרקע - פירוש, ולמעוטי כמהין ופטירות, דלא פרי מפרי ניהו". וכן הוא בב"ק (נד ע"ב, סג ע"א) וכתב שם רש"י (ד"ה פרי): "פרי מפרי - ולד מולד, יין מענבים ושכר מתמרים, למעוטי כמהין ופטירות" כו'. וכן הוא בנזיר (לה ע"ב). ונראה הטעם שלא הביא רבינו משם, משום ששם לא כתוב בגמ' במפורש למעט כמהין ופטירות והנה בירושלמי (מעשר שני א, ג) מבואר שנחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא כיצד לדרוש את הפס' "ונתת הכסף בכל" וגו' ואומרת הגמ': "מה נפק מן ביניהון, דגים וחגבים כמהין ופטירות, כרבי עקיבא נקחין בכסף מע"ש". והגאון רבי אליהו ראם זצ"ל (בספר הזכרון אדרת אליהו, יד) תמה על רבינו, שכיון שהדבר הוא מחלוקת תנאים, ולרבי עקיבא כמיהין ופטירות נקחים בכסף מעשר שני, מדוע (לגירסת רבינו) הקשתה הגמ' בפשיטות "והאיכא כמהין ופטירות" (אלא על כרחך שהראיה של רבינו יוחנן היא מהרישא של המשנה ולגבי עירוב). ואולי אפשר לתרץ על פי מה שכתב המראה הפנים (שם) לתרץ מדוע פסק הרמב"ם (שם) לא כרבי עקיבא: "וטעמיה דהכריע כדרשת האי תנא, משום דבפרק